

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Лугувий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

⁷ Штаерман Е. М. Этнический и социальный состав римского войска на Дунае // ВДИ. 1946. №3. С. 256; Johnson A. Roemische Kastelle, des 1 und 2 Jahrhunderts n. Chr. // Britannien und in den germanischen Provinzen der Roemerreiches. Uebersetzt von Gabriele Schulte-Haltey, 1987. Mainz am Rhein. S. 23.

⁸ Spitzlberger G. Die römischen Ziegelstempel im nördlichen Teil der Provinz Raetien // Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museums, XXV. Saalburg, 1968, S. taf. 3.

⁹ Brandl U. Op. cit. S. 306.

¹⁰ Khalvashi M., Aslanishvili L., Flavius Arrian and Roman garrisons in Apsarus // Proceedings of International Conference Humanities in the Information Society, 2, vol. 3. Batumi, 2014. P. 336-343.

¹¹ Леквинадзе В. А. Op. cit. С. 77-78; Mitford T.B. Some inscriptions from the Cappadocian Limes // JRS, 64. Cambridge, 1974, P. 164, Note 24.

¹² Speidel M.P. The Caucasus frontier. S. 659-660; Campbell D.B. Auxiliary artillery revisited // Bonner Jahrbucher, 186. Bonn, 1986, S. 126; Braund D. Op. cit. P. 181; Todua T. The Roman world and Georgian Black Sea littoral. Tbilisi, 2003. P. 6.

А. О. Харламова (Харків)

РЕЗУЛЬТАТИ КАРТОГРАФУВАННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ КАМ'ЯНИХ СТАТУЙ В БАСЕЙНІ СЕРЕДНЬОЇ ТЕЧІЇ СІВЕРСЬКОГО ДІНЦЯ

У давні часи кочові об'єднання в основному групувалися навколо великих водних артерій¹. Таке їх розташування пов'язане як з традиційним веденням кочового господарства (меридіональні перекошівлі по закріплених територіях), так і з розташуванням поселень осілого населення у тих місцях на берегах рік, де могла проходити торгівля з кочовиками. Ріки відігравали важливу роль транспортних артерій, а також допомагали зорієнтуватися на місцевості. У той же час, великі річки були перешкодою для худоби, тому через них переправлялися лише у певних, найбільш безпечних, місцях.

Подібна ситуація спостерігається у Передкавказзі² та на Нижньому Дону³. Не виключенням був і Сіверський Дінець. Не варто забувати, що в середній течії Сіверського Дінця проходив відрізок знаменитого Муравського шляху, який пов'язував дані території з Центральною Азією. Отже, розташування тут кочових об'єднань у середньовіччі видається цілком закономірним.

Уже у XIX ст. М. Я. Аристов на підставі аналізу давньоруських літописів дійшов висновку, що половецькі зимовища мали б локалізуватися десь поблизу Сіверського Дінця⁴. Услід за ним, у XX ст. одне з половецьких угруповань на Сіверському Дінці розміщували К. В. Кудряшов⁵ та С. О. Плетньова⁶.

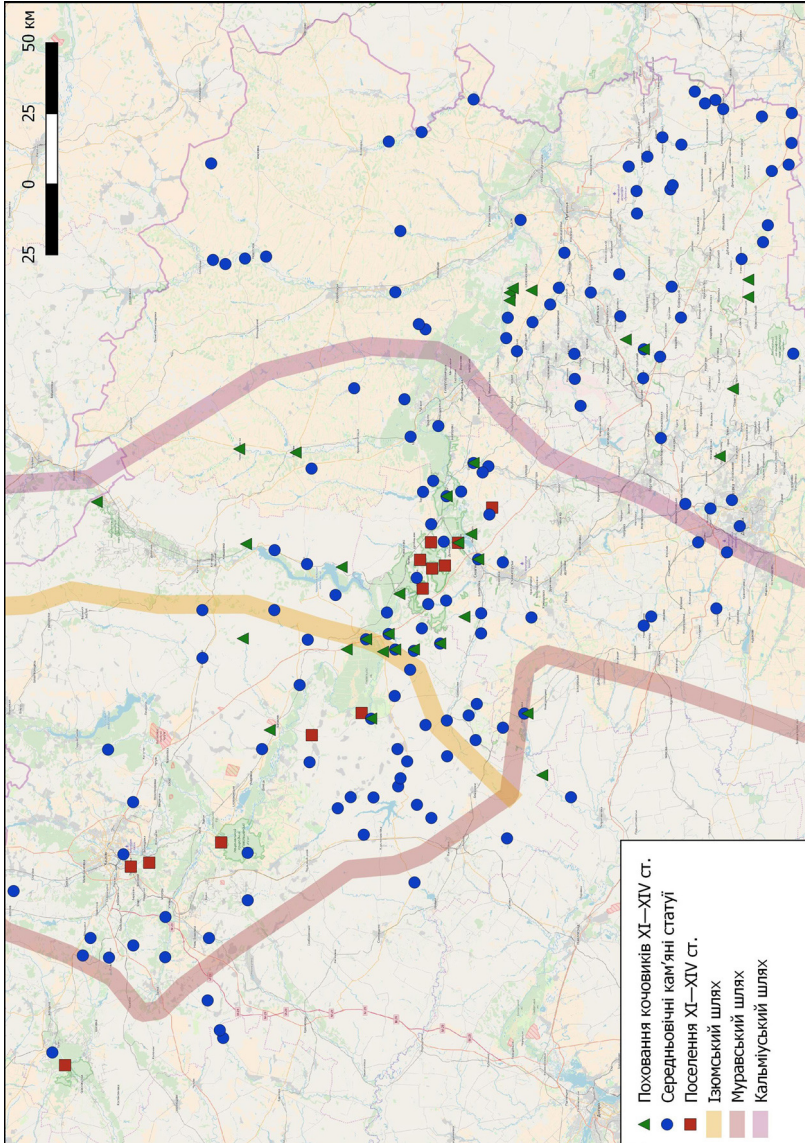
Картографування місцезнаходжень кам'яних баб в басейні середньої течії Сіверського Дінця надає важливу інформацію про маршрути половецьких перекочівель, адже вони ставилися в основному неподалік від зимовок та літників – там, де половці проводили найбільше часу протягом року.

При картографуванні статуй використані відомості Д. І. Багалія стосовно місцезнаходжень кам'яних баб на території Харківської губернії на початку XX ст.⁷, дані С. О. Плетньової про походження статуй з Донецького обласного краєзнавчого музею⁸, інформація про місцезнаходження кам'яних скульптур на території Луганщини, здобута К. І. Красильниковим⁹, а також свідчення про походження статуй, отримані від співробітників краєзнавчих музеїв Харківської області. На карті позначені також села, в яких кам'яні статуї знаходяться у наш час, адже малоімовірно, що вони були привезені туди здалеку.

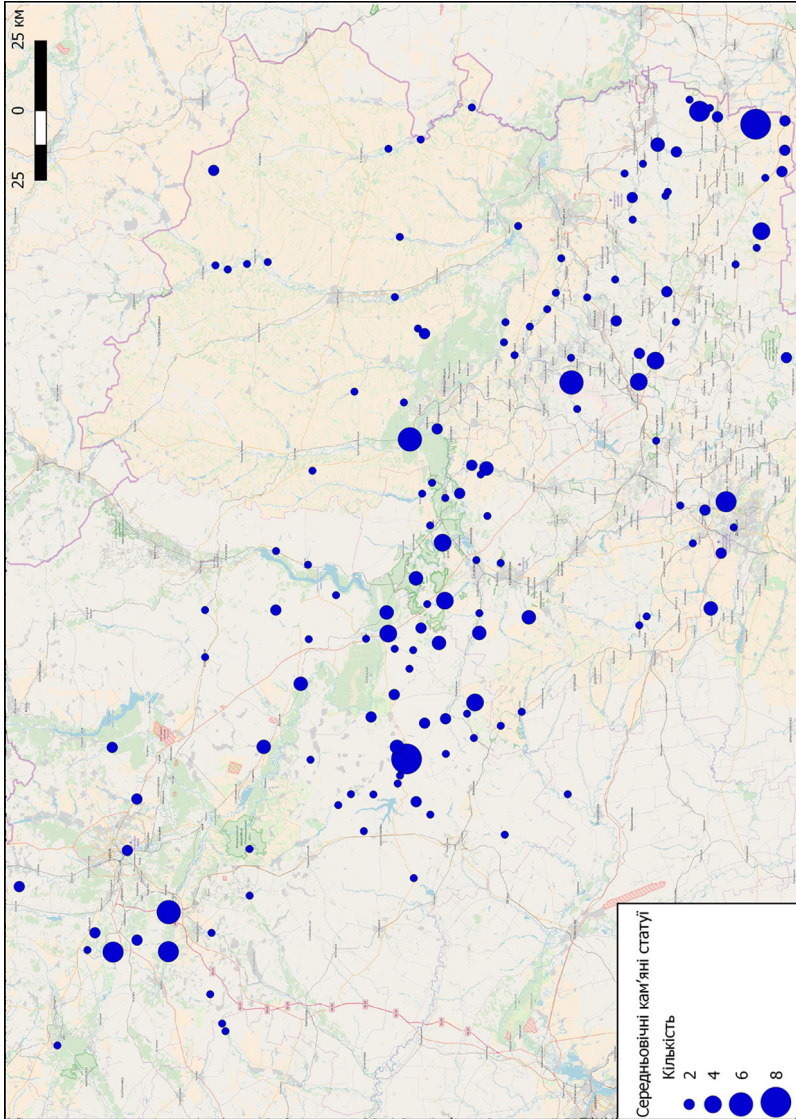
На карті досить чітко видно, що статуї локалізуються навколо лівих та правих притоків Сіверського Дінця (карта 1). Найбільша кількість скульптур була зафіксована на правому березі (карта 2). Це цілком закономірне явище, адже саме тут проходили основні середньовічні торгівельні шляхи, зокрема знаменитий Муравський шлях. Багато статуй зосереджено поблизу м. Ізюм Харківської області, бо тут розташовувався зручний брід через Сіверський Дінець. Цікаво, що, за етнографічними даними, казахи здійснювали сезонні міграції в межах 50-100 км на рік¹⁰, що в цілому збігається з довжиною притоків Сіверського Дінця.

На північному заході окремі половецькі угруповання, вочевидь, доходили до басейну р. Рогозянка – правої притоки Сіверського Дінця, де досліджене пізньокочівницьке поховання біля с. Рідний Край Золочівського району¹¹.

Дещо південніше групи кочовиків локалізувалися на берегах невеликих правих притоків Сіверського Дінця. Цікаво, що на р. Криворотівка, поблизу сучасного с. Вільшани Дергачівського району, у XVII ст. знаходилася перша погранична руська сторожа¹², саме тут починалося Дике Поле – територія кочовиків. Біля гирла

Карта 1. Археологічні пам'ятки XI–XIV ст. в басейні середньої течії Сіверського Діня

Карта 2. Середньовічні кам'яні статуї в басейні середньої течії Сіверського Дністра

р. Мжа, неподалік від м. Зміїва К. В. Кудряшов локалізує так званий Руський брід через Сіверський Дінець¹³. Це узгоджується з даними археології, оскільки біля с. Гайдари на Сіверському Дінці, неподалік від Зміїва, у XII-XIII ст. функціонувала давньоруська сторожова фортеця¹⁴. Безумовно, на північному заході сіверськодонецькі половці досить активно контактували з давньоруським населенням, про що опосередковано свідчить матеріал Донецького городища¹⁵.

У південно-західній частині Харківської області, у верхів'ях р. Берестова могли знаходитися зимівки іншого, заорільського угруповання половців.

Одна з доволі великих груп кам'яних середньовічних статуй локалізується в басейні р. Береки – правої притоки Сіверського Дінця. Біля гирла р. Береки розташовувався Берецький брід, неподалік від витоків – Бишкінський «перелаз» через Сіверський Дінець, якими користувалися у XVII ст.

Ще одна значна група статуй локалізується на берегах р. Греківка, тут же були досліджені середньовічні кочівницькі поховання¹⁶.

Окремі половецькі угруповання кочували і на лівому березі Сіверського Дінця. Одне з них, напевно, можна локалізувати в басейні р. Середня Балаклійка. Неподалік від гирла річки, поблизу с. Вербівка, досліджене пізньокочівницьке поховання¹⁷. При впадінні р. Середньої Балаклійки знаходився брід через Сіверський Дінець, відомий з XVII ст.

Доволі значна група статуй знаходиться на берегах р. Мокрий Ізюмець. У верхів'ях річки, біля с. Станіславка¹⁸ та неподалік від гирла, поблизу с. Глинське¹⁹, досліджені середньовічні кочівницькі поховання. Тут же розташовувався найбільш зручний Ізюмський брід через Сіверський Дінець.

Одне з половецьких угруповань кочувало уздовж лівого берега р. Оскол, де були виявлені середньовічні кам'яні статуї та пізньокочівницькі поховання²⁰. Поблизу Святих Гір розташовувався так званий Великий «перелаз» (переправа) через Сіверський Дінець.

На території Донецької області значна група статуй локалізується в басейні р. Сухий Торець – правої притоки Сіверського Дінця. Неподалік від гирла р. Сухий Торець у XVII ст. знаходився Кам'яний брід через Сіверський Дінець.

По правому березі Сіверського Дінця, на берегах р. Казенний Торець кочувала ще одна половецька група. Між гирлами Сухого і Казенного Торця на правому березі Сіверського Дінця протягом XI–XIV ст. функціонувало чимало поселень осілого населення, з яким

кочовики могли активно контактувати, а в деяких випадках, очевидно, навіть контролювати²¹. У цьому регіоні більшість дослідників розміщують так звані «половецькі міста», згадані в давньоруських літописах.

Окремі половецькі групи могли кочувати уздовж р. Нітріус та р. Бахмут – лівих притоків Сіверського Дінця. На південь від р. Нітріус знаходився так званий Малий перелаз – брід через Сіверський Дінець.

На територію Донецької області з півдня заходили кочів'я придніпровських половців. Відомі знахідки половецьких статуй біля витоків р. Самари та її притоків, а також біля витоків р. Кальміус.

По лівому березі Сіверського Дінця в межах Луганщини групи статуй локалізуються в басейні р. Красна та р. Борова. В гирлі Борової розташовувався брід через Сіверський Дінець, зручний для переправи кінноти. Ще одна група половців, вочевидь, кочувала у басейні р. Айдар. До XVII ст. поблизу гирла річки розташовувалася Айдарська погранична сторожа, покликана забезпечити руські поселення від татарських набігів.

На північному сході група статуй розташована у басейні ще однієї лівої притоки Сіверського Дінця, р. Деркул. Поблизу гирла р. Деркул розташовувався Мішкин перелаз через Сіверський Дінець. Про освоєність лівого берега Сіверського Дінця у даному регіоні може також свідчити поселення Нижньотепле на р. Тепла, на якому були виявлені матеріали XIII-XIV ст²².

На правому березі Сіверського Дінця у межах Луганщини групи статуй розміщуються на берегах р. Лугані, р. Білої, р. Вільхової, р. Луганчик та р. Велика Кам'янка. Група статуй, яка, можливо, належала іншому кочовому угрупованню, локалізується поблизу витоків р. Кундрюча.

Цікавою є кореляція місцезнаходжень половецьких кам'яних баб і поховань пізніх кочовиків з маршрутами давніх торгівельних шляхів. Із XVII ст. відомі Муравський, Ізюмський та Кальміуський торгівельні шляхи (сакми), які частково пролягали в басейні Сіверського Дінця (карта 1).

Муравський шлях ішов по рівній і дещо підвищеній місцевості, по вододілу між басейном Сіверського Дінця і Дніпра. Він пролягав з півночі на південь між ріками Грайворонка та Уди і Лопань, далі між верхів'ям р. Братениці та р. Рогозянки. Далі шлях проходив між верхів'ями рік Хухра і Котельва та верхів'ям р. Мерефа. Потім шлях завертав у бік Валок, до верхів'їв рік Коломак і Мжа з одного боку і верхів'я р. Водолага з іншого. Нижче Муравський шлях прямував правіше від верхів'їв рік Орчик та Берестовенька, далі до верхів'я

р. Оріль та до р. Орілька, потім до верхів'їв рік Тернівка і Сухий Торець. Справа від Муравського шляху знаходилися верхів'я рік Ольховатка та Ілівка, верхів'я р. Гомольша та р. Бишкин, р. Берека та верхів'я р. Чепель²³.

Ізюмська сакма починалася в Павлоградському повіті Катеринославської губернії і тягнулася між Торцем і Берекою по території колишнього Ізюмського повіту. Ізюмський шлях відділявся від Муравського у верхів'ях р. Орельки, звідки протягом 40 верст тягнувся до Ізюмського перевозу на Дінці. Далі він ішов по вододілу Оскола і Дінця²⁴. Кальміуська сакма підходила до Дінця біля гирла р. Борової, де знаходився перевіз, потім ішла до верхів'їв р. Борової, звідти – до верхів'їв р. Красної, а потім пролягала по вододілу Оскола і Дону²⁵.

На Муравському шляху, що пролягав по вододілу Сіверського Дінця та Дніпра, половецьких пам'яток доволі мало. Сам шлях був непридатний для сезонного кочування, адже пролягав по підвищеній місцевості, де могло бути недостатньо ресурсів для випасу худоби. Те ж саме стосується і інших торгівельних шляхів. На карті яскраво видно, що на лівому березі р. Борова, де проходив Кальміуський шлях, пізньокочівницьких пам'яток на сьогодні не виявлено. Немає їх і у верхів'ях р. Красна, куди прямував шлях. Така ж ситуація спостерігається і на правому березі р. Оскол, де проходила Ізюмська сакма.

Отже, картографування пам'яток XI–XIV ст. в басейні середньої течії Сіверського Дінця показує, що для половців були характерні меридіональні перекочівлі, уздовж притоків Дінця. Половецькі кочів'я розміщувались неподалік від великих торгівельних шляхів, але не на самих шляхах. Це було зумовлене як питаннями безпеки (кочів'я мали бути віддалені від маршрутів пересування торгових караванів), так і незручністю кочування по самих шляхах, що пролягали не уздовж водних артерій, а по вододілах великих рік.

¹ Атавин А. Г. Погребальный обряд и имущественно-социальная структура кочевников лесостепной и степной зоны Юга России в конце IX – первой половине XIII вв. (печенеги, торки, половцы) // Древности Юга России. Памяти А. Г. Атавина (1954-2004). М., 2008. С. 73.

² Чхаидзе В. Н. Кочевники XI–XIV вв. в степном Предкавказье: вопросы терминологии и этнической принадлежности // Пятая Кубанская археологическая конференция: материалы конференции. Краснодар, 2009. С. 420.

-
- ³ Ларенок В. А. Археологические памятники Нижнего Дона золотоордынского времени // Проблемы археологии Юго-Восточной Европы. Ростов-на-Дону, 1998. С. 128.
- ⁴ Аристов Н. Я. О земле половецкой (историко-географический очерк). К., 1877. С. 215.
- ⁵ Кудряшов К. В. Половецкая степь. М., 1948.
- ⁶ Плетнева С. А. Половцы. М., 1990.
- ⁷ Багалея Д. И. Объяснительный текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII АС. М., 1905. Т. 1. С. 1-92.
- ⁸ Плетнева С. А. Половецкие каменные изваяния // САИ. Вып. Е4-2. М., 1974. С. 84-97.
- ⁹ Красильников К. И. Древнее камнерезное искусство Луганщины. Луганск, 1999.
- ¹⁰ Масанов Н. Э. Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности кочевничества. Алматы-Москва, 2005. С. 43.
- ¹¹ Берестнев С. И., Буйнов Ю. В., Бенда Г. С. Звіт з ілюстративним матеріалом про науково-дослідну роботу «Дослідження археологічних пам'яток у зонах будівництва меліоративних систем у Шевченківському та Золочівському районах Харківської області у 1989 р.» // Архів МАХНУ. 1990. Ф.1. Оп. 5. Спр. 9. Арк. 31.
- ¹² Акты Московского государства. Спб., 1890. Т. 1: Разрядный приказ. Московский стол. 1571-1634. С. 13.
- ¹³ Кудряшов К. В. Указ. соч. С. 77.
- ¹⁴ Дьяченко А. Г., Михеев В. К. Древнерусский археологический комплекс XII-XIII вв. у с. Гайдары (Змеев курган) // Хазарский альманах. Т. 2. Киев-Харьков-Москва, 2004. С. 145-160.
- ¹⁵ Харламова А. О. Кістяні вироби Донецького городища (до питання про взаємини мешканців городища з кочівниками) // Археологія. 2016. № 3. С. 106-111.
- ¹⁶ Багалея Д. И. Объяснительный текст... С. 43-44, 50, 61-62.
- ¹⁷ Там само. С. 43.
- ¹⁸ Отчет о научно-исследовательской работе исследования археологических памятников в зонах строительства мелиоративных систем в Шевченковском, Золочевском и Изюмском районах Харьковской области / С. И. Берестнев, Ю. В. Буйнов, Г. С. Бенда // Архів МАХНУ. 1990. Ф.1. Оп. 5. Спр. 9. Арк. 8-9.
- ¹⁹ Багалея Д. И. Объяснительный текст... С. 55.
- ²⁰ Крыганов А. В. Отчет о полевых исследованиях Новостроечной археологической экспедиции Харьковского госуниверситета в Купянском районе Харьковской области в 1989 г. // Архів МАХНУ. 1990. Ф.1. Оп. 5. Спр. 10. Арк. 14-15.
- ²¹ Кравченко Э. Е. Памятники оседлого населения 11-14 вв. в среднем течении Северского Донца // Степи Европы в эпоху средневековья. Донецк, 2000. Т. 1. С. 75-100.

²² Ключнев М. Я. Поселение периода развитого средневековья у с. Нижнетеплое Луганской области // Проблемы археологии Юго-Восточной Европы. Ростов-на-Дону, 1998. С. 124-125.

²³ Книга Большому Чертежу. М. – Л., 1950. С. 62-64.

²⁴ Багале́й Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. М., 1887. С. 26.

²⁵ Там само. С. 26.

В. Хахев (Кишинев)

К ВОПРОСУ О ПОГРЕБАЛЬНОМ ОБРЯДЕ ПОЗДНЕГАЛЬШТАТСКОГО ВРЕМЕНИ ДНЕСТРОВСКО- КАРПАТСКОГО РЕГИОНА (конец VII–V вв. до Р.Х.)

Для позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона период с середины–конца VII–V вв. до Р.Х. в общем обозначает переход от первого ко второму этапу раннежелезного века. Археологически это время, когда прекращает свое существование некогда обширный и единый культурный массив Басарабь-Шолдэнешть, после чего следует период становления гетской (раннегетской) культуры. В последнее время все чаще констатируется, что многие позднегальштатские культурные группы, аспекты (Бырсешть-Ферижиле и др.) и являются собственно гетскими, но пока в отсутствие этнонима¹, который появится позже (конец VI в. до Р.Х.), в контексте известных повествований Геродота. А. Вульпе подчеркивает, что первые социальные и духовные структуры, а также этнические характеристики гетской культуры формируются намного раньше². Этой точки зрения в последнее время придерживаются все больше исследователей³. Во всех случаях культурный массив Басарабь-Шолдэнешть (начало VIII – начало-середина VII вв. до Р.Х.) прекращает свое существование⁴, равно как и некрополи типа Стойкань⁵. Следует период длительностью около полутора столетия, сложно интерпретируемый в историко-археологическом аспекте, но характеризующийся этнокультурным разнообразием, интенсивными и многочисленными культурными проявлениями. На определенном отрезке V в. до Р.Х. вновь проявляется культурное единство – прелюдия будущей *Гетики*, легко узнаваемой для последующих столетий – IV–III вв. до Р.Х.⁶

Атрибуция позднегальштатских памятников – достаточно трудная процедура, особенно определение этнической

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тощев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моисеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эппалеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотная статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпиграфики.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622